

ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİNDE GÖÇ HAREKETLERİNİN SOSYO- EKONOMİK BOYUTLARI

Batı Avrupa devletleri, II. Dünya savaşı akabindeki ekonomik kalkınma sürecinde işgücü eksikliğini karşılamak için az gelişmiş ülkelere yönelerek, ikili anlaşmalarla bu ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır.

Prof. Dr. Ebulfez Süleymanlı

1991 yılında SSCB'nin dağılması sonrasında bu birliğin bünyesinde bulunan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri özgürlüklerini kazanarak bağımsız birer siyasi güç olarak dünya siyasi sahnesinde yerlerini almışlardır. Planlı ekonomiden piyasa ekonomisine çok hızlı bir geçiş sürecine giren bu ülkeler, Sovyet yönetiminden kalan çeşitli iktisadi, siyasal ve sosyal sorunlarla baş etmek zorunda kaldılar. Doğal kaynaklar bakımından zengin olmalarına rağmen geçiş sürecinin ilk dönemlerinde takip edilen politikalar ve alınan önlemler bu ülkelerin ekonomik yapılarında dengelerin bozulmasına neden olmuştur. Mevcut sorunlar yoğun bir iç ve dış göç sürecini de beraberinde getirmiştir. Başlangıçta politik

ve etnik çatışmalar nedeniyle göç etme eğilimi artarken, sonrasında ekonomik sebepler daha ön plana çıkmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği sonrası, beş farklı dönem olarak göçün yapısını inceleyen uzmanlar, bölge vatandaşlarının farklı yerlere yönelişlerinin sebeplerini beş aşamada gerçekleştirdiğini ileri sürmektedirler. İlk aşamada,

"Başlangıçta politik ve etnik çatışmalar nedeniyle göç etme eğilimi artarken, sonrasında ekonomik sebepler daha ön plana çıkmıştır."

(1991-1992) nüfus hareketliliği 1980'li yılların sonlarında olduğu gibi aynı seviyede devam etmiş, ayrımcılık ve etnik bazlı çatışmalar çerçevesinde şekillenmiştir. Göç sürecinin ikinci aşamasında ise (1993-1995) politik ve etnik faktörler hâkimiyetini devam ettirmiştir.³ Üçüncü aşamada, (1996-1999) politik faktörler önemini yitirmekle beraber, sosyal ve ekonomik faktörler bölge vatandaşlarının yer değişimlerini hızlandırmıştır. Bu süreçte, yaşanan yüksek enflasyon ve işsizlik, istihdamda gözlenen sorunlar, reel gelirlerde düşme sonucu ortaya çıkan yoksulluk yoğun bir iç ve dış göç akımının yaşanmasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği döneminde uygulanan seyahat kısıtlamasının da kaldırılmasıyla sosyal ve ekonomik yönlerden dışa açık bir

toplumsal anlayış ortaya çıkmıştır. Dördüncü (2000-2005) aşamada göçmen politikasının yasal altyapısı oluşturulmaya çalışılmakla beraber, 2005 sonrası olan beşinci aşamada ise geçici durumda olan göçmenlerin kalıcı hale getirilmesi ve yasal olmayan emek göçüne karşılık işverenlerin cezalandırıldığı bir süreci içermektedir.⁴

Bölge ülkelerinden çok sayıda insan hayata

1 Bu makale yazarın Süleymanlı, E., (2020) "Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Göç Hareketlerinin Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Politik Dinamikleri" Dünyada Göç Yönetimi ve Türkiye'nin Göçmenleri Göçü Nasıl Yönetmeli?, Ed: Cihan, A., Ermağan, İ., Genç, H., Akademi Kitaplar, İstanbul, ss.295-347 çalışmasından uyarlanmıştır.

2 Prof. Dr. Ebulfez Süleymanlı, Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

3 Korobkov, Andrei V. "Migration Trends in Central Eurasia: Politics versus economics", Communist and Post-Communist Studies Volume 40, Issue 2, 2007, s.173, akt. Çelebi, Fusun "Orta Asya'da Göç ve Göçün Emek Piyasası Üzerine Etkileri", International Conference On Eurasian Economies. 2012, Almaty - Kazakhstan

4 Ag.m.s.175

tutunabilmek ve kendini geliştirmek için başta Rusya Federasyonu, Türkiye, Almanya gibi ülkeler öncelikli olmak üzere değişik ülkelere göç etmek durumunda kalmışlardır. Söz konusu ülkelerde dış göç yanında iç göç süreci de hızlanmıştır. Özellikle kırsal kesimlerde ve ülkelerin küçük kentlerinde ortaya çıkan istihdam yetersizliği ve sürekli olarak kötüye giden sosyo-ekonomik koşullar, büyük kentler ve başkentlerin dışında kalan kırsal kesimlerden iş olanaklarının görece daha fazla olduğu kentlere yönelik hızlı göç artışına neden olmuştur. Yaşanan bu göçlerin siyasi, ekonomik, sosyal ve demografik anlamda önemli etkileri bulunmaktadır.

Bu göç hareketliliği sonucunda özellikle yurtdışında çalışan işçilerin ülkelerine para havaleleri bölge ülkelerinde insanların ekonomik sorunlarının çözümünde ve ülke ekonomilerinin gelişiminde olumlu katkı sağlamıştır. Ne var ki bugüne kadar hiçbir ülkede para transferlerinin potansiyeli tamamen kullanılamamıştır. Buradaki sorun sadece gönderilen paranın göçmenler veya ailesi tarafından doğru şekilde yönetilememesinden kaynaklanmamaktadır.⁵ Aynı zamanda ülkelerdeki makro ekonomik durum, ulus ötesi göçmen toplumlarının gelişimi, bankacılık sistemi, döviz kuru, siyasi sorunlar gibi faktörler de potansiyelin ortaya çıkarılmamasına etki etmektedir. Ayrıca yurtlarına kesin dönüş sağlayan işçilerin birikimlerini hizmet sektöründe değerlendirdikleri görülmektedir. Birikimlerin sanayi sektörü yerine hizmet sektörüne yatırılması tasarrufların fazla riske sokulmak istenmeme eğilimiyle açıklanabilir. İşçilerin tasarruflarını kendi ülkelerinde değerlendirme biçimi adına genellikle ev, arsa, apartman, daire alma gibi gayrimenkule yatırım yapıldığı gözlenmiştir.⁶

Bölge ülkelerinden göç eden vatandaşlarının önemli bir kesimi ne şimdi ne de gelecekte sosyal güvenlik sisteminden yararlanamamakta, emeklilik güvencesi ve diğer sosyal yardımlardan yararlanma haklarını kaybetmektedirler. Kayıt dışı

5 Sulaimanova, Burulcha. / Ravanoglu, Galip, "Kırgızistan ve Tacikistan'da Uluslararası Göç", Reforma Sayı:2, 2018 ss.30-41.

6 Süleymanlı, E., (2020) "Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Göç Hareketlerinin Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Politik Dinamikleri" Dünyada Göç Yönetimi ve Türkiye'nin Göçmenleri Göçü Nasıl Yönetmeli ?, Ed: Cihan, A., Ermağan, İ., Genç, H., Akademi Kitaplar, İstanbul, ss. 295-347

işçiler sosyal sigorta primlerini ödemediklerinden, sosyal güvenlik koruması altında olanların gerçek sayısı artmakta, sağlık ve emeklilik ödemeleri ile eğitim hizmetleri için ayrılan bütçe imkânları azalmaktadır.

Aynı zamanda göç olgusu bir taraftan göçmenlerin ailelerinden ve toplumsal değerlerinden uzaklaşmalarına neden olurken, diğer taraftan geldikleri ülkedeki farklı sosyal yapılara yabancılaşmalarına sebep olmuştur. Göçmenlerin gittikleri ülkelerde çevre şartlarına uyum sağlama konusunda sorunlar yaşadıkları gözlenmiştir. Ayrıca gittikleri ülkelerde kamu hizmetlerinden, yani eğitim ve sağlık gibi imkânlardan yeterli derecede yararlanamadıkları görülmektedir. Bu durumla en çok kayıt dışı ve yasadışı göçmenler karşılaşmaktadırlar.

Orta Asya ülkelerinin göç ve diaspora politikaları araştırıldığında farklı yaklaşımların olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Kazakistan'ın çeşitli sebeplerle ülke dışına göç etmek zorunda kalan Kazakların tarihi vatanlarına dönmesini teşvik eden siyaseti sayesinde binlerce kişi ülkeye geri dönmüştür.⁷

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden yurtdışına özellikle ekonomik temelli göç sayısındaki büyük artış, aynı zamanda farklı ülkelerde ikamet eden göçmenlerin sosyo-kültürle risk faktörlerinin artmasına sebebiyet vermiş , suç, yeni yaşama tutunamama ve pandemi gibi kriz dönemlerinde yaşanan işsizlik ve ülkelere geri dönememe gibi durumlar da sorun alanları olarak belirlemiştir.

Bu ülkelerde göçün bir diğer sorun alanının nitelikli işgücü göçü olan beyin göçü oluşturmaktadır. Bölge ülkelerinden uygun koşullarda istihdam edilememesi sonucu başta Rusya, ABD, Almanya ve Türkiye olmak üzere gelişmiş ülkelere eğitimli ve yetişmiş işgücünün beyin göçü gerçekleşmiştir. Şüphesiz iyi yetişmiş yetenekli işgücünün, gelişmiş ülkelere akışı ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının daha da artmasına neden olmaktadır. Fakat nitelikli insan gücü kaynağı kıt ve bunları optimal dağıtarak kalkınma zorunda olan bu ülkeler, beyin

7 Abramov, Vyachevlav, "Kak Pomenyalas Emigraciya iz Kazaxstana Za Desyatiletie", 01.02.2019, <https://vast.kz/obsshestvo/31526-kak-pomenalas-emigracia-iz-kazahstana-za-desatiletie.html> (16.06.2020)

göçü dolayısıyla daha büyük kayıplarla ve açıklarla karşılaşmaktadırlar. Bu bağlamda beyin göçü, daha yeni bağımsızlığını kazanmış ve nitelikli insan gücüne çok ciddi gereksinim duyulan bu ülkelerin gelişme eğilimini olumsuz anlamda etkilemektedir.

Göçlerin bu denli yoğun olmasını engelleyebilmek ve mevcut göçlerin hem ülkeler hem göç eden kişiler için sorunlarının çözümü noktasında şu önlemler alınabilir:

Özellikle göç veren bölgelere yatırım yapılarak iş imkanlarının artırılması ve bölgeler arasındaki kalkınma dengesinin sağlanması yoluyla göçlerin bir kısmı azaltılabilir. Ülkelerde bölgelerin çevresel ve sosyo-ekonomik şartlarına uygun yatırımlar kamu kesimince ve özel kesimce yapılarak buralarda istihdam alanları oluşturulmalıdır.

Ülkeler, iç ve dış göçlere neden olan etkenleri ve göçün neden olduğu olumsuzlukları gözönüne alarak, göç sürecini kontrol altına almaya yönelik programları geliştirerek uygulamalıdır.

Ülkelerin göç alanında uyguladıkları politikalar gözden geçirmeli ve sorun doğru tanımlanmalıdır. İç ve dış göç verileriyle ilgili sağlıklı istatistik veriler ortaya konulmalı, göçün ortaya çıkardığı sorunların konuşulmasının, tartışılmasının önündeki tüm yasal ve fiili engeller kaldırılmalı; soruna yönelik farklı çözüm önerilerinin kamuoyunda dile getirilmesi ve tartışılmasının yolu açılmalıdır.

Yurtdışında çalışan işçilerin para transferleri ülke ekonomilerine sağladıkları döviz girdilerinin daha da verimli kullanılabilmesi önemlidir. Bunun için yöneticilerin para transferleriyle ilgili politikalarını yeniden inceleyip, bu paraların yatırımlara dönüşmesine yardım edecek sistemlerin kurulmasına ihtiyaç vardır.

Göç süreçlerinde yaşanan uyum veya uyumsuzluk sorunlarının kaynağını, şeklini, boyutunu ve sonuçlarını tespit etmek için sosyo-psikolojik veri analizlerinden yararlanmakta fayda vardır. Çünkü sosyal bir varlık olan insan, "insan olma özelliğini" sosyal ilişkiler ve statülerden alır. İnsanın uyum süreçleri; "sosyal çevre-sosyal ilişkiler ve birey" çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Göç etmiş bireyler ve aileler üzerinde sağlıklı bir sosyo-psikolojik araştırmalar yapılmalı ve elde edilecek sonuçlara göre gerekli kısa, orta ve uzun vadeli uygulamalara geçilmelidir

Bunların ötesinde Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde yaşanan göç hareketleri ile ilgili yapılacak geniş kapsamlı çalışmalarda toplumsallaştırma, kültürel mirası aktarma, siyasal işlev, bireyin gelişimi, iktisadi işlev, sosyal kurum ve süreçlerin işleyişi ile ilgili çözümlenelere gidilmesine ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

Abramov, Vyaçevlav, "Kak Pomenyalas Emigraciya iz Kazaxstana Za Desyatiletie", 01.02.2019, <https://vlast.kz/obsshestvo/31526-kak-pomenalas-emigracia-iz-kazahstana-za-desatiletie.html> (16.06.2020)

Çelebi, Fusun "Orta Asya'da Göç ve Göçün Emek Piyasası Üzerine Etkileri", International Conference On Eurasian Economies. 2012, Almaty – Kazakhstan

Sulaimanova, Burulcha. / Ravanoglu, Galip, "Kırgızistan ve Tacikistan'da Uluslararası Göç", Reforma Sayı:2, 2018 ss.30-41.

Süleymanlı, E., (2020) "Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Göç Hareketlerinin Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Politik Dinamikleri" Dünyada Göç Yönetimi ve Türkiye'nin Göçmenleri Göçü Nasıl Yönetmeli ?, Ed: Cihan, A., Ermağan, İ., Genç, H., Akademi Kitaplar, İstanbul, ss.295-347

Korobkov, Andrei V. ".Migration Trends in Central Eurasia: Politics versus economics", Communist and Post-Communist Studies Volume 40, Issue 2 , 2007, ss.169-189.

"Ülkeler, iç ve dış göçlere neden olan etkenleri ve göçün neden olduğu olumsuzlukları gözönüne alarak, göç sürecini kontrol altına almaya yönelik programları geliştirerek uygulamalıdır."